

здобувач кафедри господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НЕКОМЕРЦІЙНОГО ІНВЕСТУВАННЯ

Статтю присвячено з'ясуванню основних правових засобів механізму некомерційного інвестування, включаючи коло базових дефініцій, суб'єктний склад, об'єкти, правові форми реалізації та форми державної підтримки.

Ключові слова: некомерційне інвестування, соціальний ефект, суб'єкти некомерційного інвестування, організаційно-господарське забезпечення.

Статья посвящена уяснению основных правовых средств механизма некоммерческого инвестирования, включая круг базовых дефиниций, субъектный состав, объекты, правовые формы реализации и формы государственной поддержки.

Ключевые слова: некоммерческое инвестирование, социальный эффект, субъекты некоммерческого инвестирования, организационно-хозяйственное обеспечение.

The article is devoted to clarifying the main legal mechanism noncommercial investment funds, including the terms of the basic definitions, the subject composition, facilities, legal forms of implementation and forms of government support.

Key words: non-commercial investment, social effect, nonprofit entities investing, organizational economic software.

Як свідчить світова практика, ступінь розвитку будь-якої країни перебуває у прямій залежності від рівня вкладень не лише в її економічну сферу, але й соціальну.

У зв'язку з цим суттєве скорочення державного фінансування соціальних програм, що спостерігається в Україні, актуалізує необхідність вирішення проблеми недостатності інвестицій у соціальну сферу, створення нових інструментів її фінансування, оцінки ефективності та визначення конкретних шляхів їх впровадження, а також розробки й реалізації інвестиційних проектів, спрямованих на підвищення життєвого рівня населення й розвиток соціальної інфраструктури.

Доцільність проведення досліджень з питань господарсько-правового забезпечення некомерційної інвестиційної діяльності в Україні визначається існуючим низьким публічним попитом на со-

ціальну активність бізнесу в державі, достатньо вузьким колом суб'єктів некомерційного інвестування (останні представлені переважно великими компаніями або корпораціями), фактичною відсутністю програм соціального інвестування, які б об'єднували інвестиційні ресурси держави, бізнесових структур, громадських організацій і населення, збалансовуючи їх інтереси в реалізації цих програм.

Окрім того, в Україні досі відсутнє чітке розуміння некомерційної інвестиційної діяльності, етичних принципів та економічних переваг її здійснення, що обумовлює корисність вивчення зарубіжного досвіду в цій сфері. У той же час сліпе копіювання вироблених міжнародних стандартів некомерційного інвестування без урахування специфіки національної соціально-економічної ситуації може мати негативні наслідки для України.

Додатковим стримуючим фактором у процесі інвестування соціальної сфери України виступає слабкість механізмів інформування населення про здійснені інвестиції у вирішення конкретних соціальних проблем наших громадян. Така ситуація негативно позначається на процесі формування громадського визнання некомерційної інвестиційної діяльності та позитивного іміджу як держави, так і самих інвесторів.

На сьогодні існують лише окремі дослідження, присвячені деяким аспектам некомерційного інвестування.

Аналіз останніх публікацій. Зокрема, на науковому рівні проаналізовано питання правового змісту соціального ефекту як результату некомерційної інвестиційної діяльності (В. Нагребельний [1], Ю. Шемшученко [2], В. Кудрявцева [3]), частково досліджена специфіка інвестиційних договорів (контрактів), спрямованих на вкладення інвестицій з метою досягнення соціального ефекту (В. Мілаш [4], О. Кібенко [5]), а також розглянуто деякі проблеми соціальної відповідальності бізнесових структур (Ф. Котлер, Н. Лі; О. Малиновська) [6].

У той же час варто вказати на фактичну відсутність ефективного вітчизняного законодавства у сфері некомерційного інвестування.

Мета статті. Слід констатувати, що зазначена в Законі України «Про інвестиційну діяльність» категорія інвестицій, що здійснюються не з метою отримання прибутку, а задля досягнення соціального ефекту, досі не отримала свого предметного законодавчого розвитку. Відтак відсутність ефективної законодавчої бази з питань некомерційної інвестиційної діяльності, недостатня теоретична розробленість вказаної проблеми та її багатоаспектність диктують нагальну потребу в проведенні комплексних наукових досліджень з метою вироблення конкретних пропозицій щодо створення дієвого правового базису, спрямованого на регламентацію відносин з некомерційного інвестування в Україні.

Виклад основного матеріалу. Соціально-економічна політика держави спрямована на забезпечення прийнятно-го рівня життя людей та виступає одним з провідних напрямів діяльності держави. Соціальні функції можуть виконуватись як державою, так і шляхом економічної форми самоорганізації розвинутого громадянського суспільства, а саме суб'єктами господарювання та громадськістю шляхом здійснення ними неприбуткової діяльності з метою досягнення соціального ефекту.

Соціальний ефект у загальному, широкому розумінні – це соціально корисний результат, що досягається внаслідок діяльності громадян, суб'єктів господарювання, організацій, держав, спрямований на вирішення існуючих у суспільстві соціальних проблем, допомогу соціально незахищеним верствам суспільства або соціально-економічний розвиток держави та досягається шляхом вкладення матеріальних чи/або нематеріальних активів в об'єкти соціальної сфери, або в об'єкти, що не належать до соціальної сфери, але сприяють реалізації пріоритетних напрямів соціальної політики держави, оцінюється через товарно-грошовий еквівалент або може взагалі не підлягати визначенню (оцінці) через складність та тривалість досягнення в часі.

У свою чергу діяльність, у результаті якої створюється соціальний ефект, розподіляється на види залежно від таких показників: суб'єкт, об'єкт, строки здійснення, форми здійснення. Так, суб'єктом такої діяльності може бути: держава, суб'єкти підприємницької діяльності, громадськість. Вона може також здійснюватись у формі партнерств між зазначеними суб'єктами: 1) держава та суб'єкти підприємницької діяльності; 2) держава та громадськість; 3) суб'єкти підприємницької діяльності та громадськість.

У цьому контексті важливо зазначити, що нормативного закріплення набули такі форми діяльності, метою яких

є досягнення соціального ефекту: благодійництво, меценатство (спонсорство), гуманітарна допомога, міжнародна технічна допомога, гранти, а також відповідно ст. 1 Закону України «Про інвестиційну діяльність» інвестиційна діяльність, у результаті якої створюється соціальний ефект.

Таким чином, соціальний ефект від некомерційного інвестування можна визначати як соціально корисний результат, що досягається внаслідок цілеспрямованої інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання шляхом вкладення матеріальних чи/або нематеріальних активів в об'єкти соціальної сфери або в об'єкти, що не належать до соціальної сфери, але сприяють реалізації пріоритетних напрямів соціальної політики держави.

Уявляється, що актуалізація проблематики некомерційного інвестування породжує суспільно-правовий запит на введення у вітчизняний правопорядок таких організаційно-правових форм суб'єктів господарювання та суб'єктів правовідносин, як «автономна некомерційна організація» та «соціальне підприємство». Це сприятиме становленню в Україні економічно сильного приватного некомерційного сектору, покликаного стримувати комерціалізацію галузей соціально-культурного комплексу. Незважаючи на свій некомерційний статус, подібні організації є організаціями господарськими, адже зазвичай вони фінансуються більшою мірою за рахунок власних доходів від виробництва товарів та надання послуг. Некомерційні організації можуть навіть мати істотний прибуток, який, проте, підлягає використанню виключно на цілі їх розвитку або благодійність, важливо лише, щоб збільшення доходу не перетворювалося для неї на самоціль.

Відмінність цих форм організацій полягає в тому, що метою автономних некомерційних організацій є надання соціальних послуг, а метою соціального підприємства – виробництво товарів чи

надання послуг з обов'язковим залученням до цієї діяльності соціально незахищених верств суспільства.

Слід зазначити, що різниця між некомерційним інвестуванням та суміжними видами діяльності полягає в тому, що перше є господарською діяльністю. Поняття «некомерційне інвестування» пов'язане з поняттями «благодійництво», «гуманітарна допомога» лише в силу історичних, соціально-політичних, релігійних, морально-етичних явищ. Некомерційне інвестування спрямоване на соціально-економічний розвиток країни, підвищення рівня життя різних прошарків суспільства, а суміжні види діяльності (благодійництво, гуманітарна допомога тощо) – на вирішення вже існуючих проблем у соціальній сфері. Ці категорії потребують окремого їх виділення, а також заслуговують відповідно спеціального правового режиму регулювання.

На підставі порівняльно-правового аналізу некомерційної інвестиційної діяльності із такими суміжними видами діяльності, як благодійництво, технічна допомога та гуманітарна допомога, можна виділити специфічні сутнісні ознаки некомерційної інвестиційної діяльності, такі як: раціональний характер її здійснення; обрання того чи іншого напрямку інвестування сприяє реалізації основної мети діяльності інвестора та визначається його інтересами; прозорість соціальних інвестицій для суспільства; соціальне інвестування є невід'ємною частиною бізнесу інвестора; врахування інтересів усіх зацікавлених у досягненні соціального ефекту сторін; спрямування некомерційного інвестування на довгостроковий ефект; розгляд усіх соціальних проблем у комплексі.

У цілому ж слід зазначити, що соціальна відповідальність бізнесу сьогодні є економічним явищем та потребує зрозумілої та доступної правової форми його закріплення передусім з метою стимулювання. Такою формою може бути саме інститут некомерційного інвесту-

вання, що найбільш повно відображає природу цього явища для державного регулювання, стимулювання шляхом встановлення відповідних пільг. Некомерційне інвестування при цьому може розглядатися як господарська діяльність з метою досягнення соціального ефекту без отримання прибутку. До нього мають застосовуватись положення законодавства про некомерційну господарську діяльність та інвестиційну діяльність.

Відтак фактична неврегульованість некомерційної інвестиційної діяльності вимагає необхідність розробки й прийняття спеціалізованого вітчизняного законодавства в цій сфері у вигляді окремого Закону «Про некомерційне інвестування». Цей закон має визначати загальні правові, економічні та соціальні умови некомерційної інвестиційної діяльності на території України, бути спрямованим на забезпечення рівного захисту прав, інтересів і майна суб'єктів інвестиційної діяльності, а також на створення умов для активізації інвестиційної діяльності шляхом концентрації ресурсів на пріоритетних напрямках соціально-економічного розвитку з метою досягнення соціального ефекту.

У змісті даного акта має бути чітко визначено правову природу некомерційної інвестиційної діяльності, особливості правового режиму здійснення таких інвестицій на території України, засоби стимулювання залучення неприбуткових інвестицій – гарантії, пільги, порядок укладення відповідних інвестиційних договорів та перелік їх типових умов, а також конкретні заборони та відповідальність сторін.

Некомерційне інвестування як форма діяльності суб'єктів господарювання, в тому числі іноземних інвесторів, здійснюється шляхом вкладення матеріальних чи/або нематеріальних активів в об'єкти соціальної сфери або такі, що сприяють реалізації пріоритетних напрямів соціальної політики держави з метою досягнення довготривалого соціального ефекту. В законі необхідно ви-

значити поняття, мету, об'єкти, суб'єкти, строки некомерційного інвестування, а також форми його здійснення та заходи стимулювання.

Важливою є також і класифікація форм некомерційного інвестування, що може бути здійснена за такими критеріями: 1) за правовою підставою (договірні, недоговірні); 2) за спрямованістю коштів (вклад в основні фонди шляхом створення суб'єкта некомерційного господарювання (матеріально-технічна база); вклад у виробничі чи невиробничі фонди шляхом інвестування в діяльність існуючого суб'єкта господарювання; а також самоінвестування (некомерційні інвестиції у власну діяльність).

Класифікація форм некомерційного інвестування може бути здійснена також, враховуючи такі аспекти: 1) договірні, недоговірні; 2) внутрішнє та зовнішнє; 3) вклад в основні фонди шляхом створення суб'єкта некомерційного господарювання (матеріально-технічна база); вклад у виробничі чи невиробничі фонди шляхом інвестування в діяльність існуючого суб'єкта господарювання з метою досягнення соціального ефекту; самоінвестування.

Самоінвестування також може розглядатися як форма некомерційного інвестування, а отже, на нього має розповсюджуватися спеціальний правовий режим. При визначенні проекту самофінансування як некомерційного важливе значення має наявність сукупності всіх перелічених ознак некомерційного інвестування.

Одним з напрямів правового забезпечення в пропонованому проекті має стати стимулювання, спрямування та супровід некомерційного інвестування як самостійного напряму управлінської діяльності відповідних центральних та місцевих державних органів. Необхідним є також формування в системі органів виконавчої влади координаційного органу, а саме Агенції з питань залучення некомерційних інвестицій, метою робо-

ти якої буде моніторинг й оцінка здійснюваних в Україні соціальних інвестицій, причому як на рівні окремих підприємств та галузей, так і на загальнонаціональному рівні.

На законодавчому рівні повинна бути зафіксована обов'язкова процедура ведення реєстру здійснюваних проєктів соціального інвестування як на загальнонаціональному, так і на місцевому рівнях. Метою ведення такого реєстру є контроль за діяльністю інвесторів, моніторинг її результативності, соціально-етичної оцінки та спрямованості.

У свою чергу, об'єктами некомерційного інвестування, як уявляється, виступають: 1) об'єкти соціальної сфери (некомерційний сектор економіки); 2) об'єкти, що можуть не належати до соціальної сфери, але сприяють реалізації пріоритетних напрямів соціальної політики держави.

Суб'єктами некомерційного інвестування, як уявляється, слід визнати: 1) суб'єктів господарської діяльності, що зазначені в ст. 55 ГКУ; 2) іноземних інвесторів; 3) ІСІ, що створюються з метою отримання соціального ефекту.

У відношенні останнього слід зазначити, що конструкція пайового інвестиційного фонду може ефективно використовуватись у некомерційному інвестуванні в майбутньому. Пайовий інвестиційний фонд потенційно може створюватися інвесторами для фінансування великого некомерційного інвестиційного проєкту.

Відповідно до цього вбачається доцільним внести зміни до Закону «Про інститути спільного інвестування» і передбачити, що спільне інвестування може здійснюватися як з метою отримання прибутку, так і з метою досягнення соціального ефекту.

Строком (періодом) реалізації некомерційного інвестиційного проєкту має бути отримання певного соціального ефекту, результату, на який цей проєкт був спрямований. Результатом, зазначеним у проєкті, може бути вирішення пев-

ної соціальної проблеми або її певної частини. В такому разі вирішення соціальної проблеми може бути розділено на етапи, інвестування яких можуть здійснювати різні інвестори.

Процес некомерційного інвестування складається з трьох основних обов'язкових етапів: 1) вкладання коштів у певні об'єкти; 2) контроль та управління процесом реалізації інвестицій; 3) попередня оцінка результату, соціального ефекту. Тільки за умови наявності всіх трьох етапів можна казати про реалізацію проєкту некомерційного інвестування та право інвестора на стимулювання з боку держави.

До договірних форм, що можуть мати місце в некомерційному інвестуванні, можуть належати зокрема засновницький договір та договори про розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Крім того, окремо можна виділити договір про спільну діяльність та договір простого товариства для спільного інвестування.

Особливою формою реалізації проєкту некомерційного інвестування може бути договір підряду на капітальне будівництво в інтересах бенефіціару. Договір підряду на капітальне будівництво в інтересах бенефіціару може стати особливою правовою формою реалізації некомерційних інвестиційних проєктів. Логічно, що характерними спеціальними рисами даного договору буде: особливий суб'єктний склад (інвестор та/або підрядна організація, бенефіціар (об'єкт соціальної сфери, соціальне підприємство); безоплатність, спрямованість на досягнення соціального ефекту.

У контексті організаційно-господарського забезпечення некомерційного інвестування необхідно передбачити, що для суб'єктів господарювання, що запроваджують політику соціальної відповідальності та реалізують соціально важливі програми державою, має встановлюватися система преференцій: спеціальний податковий режим некомерційної інвестиційної діяльності; передача на

пільгових умовах у тимчасове користування певних об'єктів державної та комунальної власності на підставі договору концесії; встановлення адміністрування некомерційної інвестиційної діяльності в режимі «найбільшого сприяння»; спільне фінансування інвестором й органами місцевого самоврядування проекту неприбуткового інвестування з урахуванням пріоритетності його суспільно корисного значення; відшкодування відсотків за кредитами у банках; державні гарантії для залучення іноземних кредитів (позик); запровадження механізму соціального маркування з метою додаткової соціальної реклами інвестора.

Одним із чинників спеціального податкового режиму має бути звільнення від оподаткування тієї частини прибутку, що складає вартість інвестиційного проекту, адже відсутні фіскальні підстави для оподаткування, тому що суб'єкт господарювання реалізує функції, що не притаманні природі його діяльності, а навіть деякою мірою реалізує функції держави.

Спеціальний податковий режим некомерційної інвестиційної діяльності має застосовуватись до суб'єктів підприємницької діяльності, які зареєстрували у спеціальному органі виконавчої влади інвестиційний проект, метою якого є досягнення соціального ефекту, і реалізують його у пріоритетних видах соціально-економічної діяльності, перелік яких встановлюється Кабінетом Міністрів України, вартість якого складає не менше 10 % сукупного обороту діяльності. Окремою правовою формою реалізації, як уявляється, інвестиційного проекту із суб'єктом некомерційного інвестування може стати договір «Про державно-приватне партнерство», що у свою чергу може виконати функцію елемента в механізмі правового режиму некомерційного господарювання.

Механізм концесії також може використовуватися для стимулювання некомерційного інвестування за допомогою встановлення пільгових умов, що

передбачають: надання переваги некомерційним проектам у концесійному конкурсі, встановлення мінімальних концесійних платежів за використання об'єкта концесії, встановлення прийнятних строків використання (достатніх для реалізації некомерційного інвестиційного проекту).

З урахуванням значення прийнятно-го ризику всі суб'єкти господарювання, що підлягають нагляду (контролю), належать до одного з трьох ступенів ризику: високого, середнього та незначного. Залежно від ступеня ризику органом державного нагляду (контролю) визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю). Звісно, визначення ступеня ризику залежить від виду господарської діяльності та наслідків її здійснення, але визнання діяльності некомерційним інвестуванням з метою досягнення соціального ефекту може стати суттєвим критерієм для встановлення контролюючими органами для цього суб'єкта господарювання режиму найбільшого сприяння, або надання статусу суб'єкта із середнім або незначним ризиком.

Окремим напрямом формування законодавства про некомерційне інвестування має стати правовий механізм соціального маркування проектів некомерційного інвестування, що відіграє інформаційну та стимулюючу функції, підвищує конкурентоспроможність підприємства, дозволяє швидко ідентифікувати його як споживачам, так і державним органам. Соціальне маркування як частина комерційного найменування має застосовуватись для суб'єктів господарювання, що: 1) зареєстрували інвестиційний проект як некомерційний у спеціальному органі державної влади; 2) 10 % обороту коштів яких спрямовується на проекти некомерційного інвестування.

Соціальне маркування в цьому сенсі має стати новим для України засобом формування позитивної ділової репутації суб'єктів господарювання в очах споживачів відповідних товарів та послуг.

Очевидно, що в цій формі має місце суспільно корисне об'єднання приватних і публічних інтересів у сфері господарювання.

Література

1. Нагребельний В. П. Соціальний ефект як мета інвестиційної діяльності: правові питання / В. П. Нагребельний, Г. Ю. Шемшученко // Вісн. Хмельниц. ін-ту регіон. управління та права. – 2003. – № 3–4 (7–8). – С. 13–16.
2. Шемшученко Ю. С. Іноземні інвестиції і гарантії держави / Ю. С. Шемшученко // Уряд. кур'єр. – 1999. – № 18. – С. 4.
3. Кудрявцева В. В. Кодифікація інвестиційного законодавства України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 Господарське право, господарсько-процесуальне право / В. В. Кудрявцева. – Х. : Б. в., 2010. – 20 с.
4. Мілаш В. С. Господарське право: курс лекцій / В. С. Мілаш : у 2 ч. – Ч. 2. – Х. : Право, 2008. – 336 с.
5. Кібенко О. Р. Особливості правового регулювання іноземних інвестицій в Україні (міжнародно-приватно-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О. Р. Кібенко. – Х., 1998. – 22 с.
6. Маліновська О. Я. Соціальна відповідальність бізнесу в Україні: етапи становлення / О. Я. Маліновська // Наук. вісн. НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18.6. – С. 200–204.